

IMOM BUXORIYNING HADIS ILMIGA QO'SHGAN HISSASI**Polvonova Mohinur Abdulla qizi**

Termiz davlat universiteti

O'zbek filologiyasi fakulteti 1-bosqich talabasi.

@mohinurpolvonova46@gmail.com**Jo'rayev Akram Namozovich**

Termiz davlat universiteti Falsafa kafedrası o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19666443>

Annotatsiya. Ushbu maqolada islom olamining buyuk muhaddisi Imom Buxoriyning hadis ilmini tizimlashtirishdagi xizmatlari, hadis tanlashdagi qat'iy mezonlari va uning shoh asari "Al-Jome' as-Sahih"ning islom huquqi hamda ma'naviyatidagi o'rni tahlil qilinadi.

Shuningdek, olimning "At-Tarix al-kabir" kabi asarlari orqali roviylar tanqidiga (jarh va ta'dil) qo'shgan hissasi qiyosiy o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Hadis, Sahih, Muhaddis, Isnod, Matn, Jarh va ta'dil, Movarounnahr, Al-Jome' as-sahih, Sunnat, Islom sivilizatsiyasi.

KIRISH

Islom sivilizatsiyasi tarixida Movarounnahr zamini ilm-fan, ayniqsa, diniy ilmlar rivojida markaziy o'rinni egallaydi. Bu zamindan yetishib chiqqan ko'plab allomalar orasida "Mo'minlarning hadis ilmidagi amiri" deb sharaflangan Imom Buxoriyning o'rni alohidadir.

Ma'lumki, islom dinining ikkinchi asosiy manbasi bo'lmish Sunnatni (Hadislarni) o'rganish va ularni soxtalaridan ajratish musulmon ummati uchun hayot-mamot masalasi bo'lib kelgan. Milodiy IX asrga kelib, hadislar to'plamlari ko'paysa-da, ularning ichida sahih (ishonchli) va zaif (ishonchsiz) hadislar aralashib ketgan edi. Aynan mana shu davrda Imom Buxoriy hadis ilmini yangi bosqichga ko'tardi. U nafaqat hadis yig'uvchi, balki hadislar haqiqiyligini tekshirishning eng mukammal filtrlash tizimini yaratgan olim sifatida tarixda qoldi. Uning ilmiy merosi bugungi kunda ham nafaqat diniy, balki tarixiy va axloqiy manba sifatida o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Ushbu maqolani tayyorlashda islomshunos olimlar va tarixchilarning asarlariga tayanildi.

Xususan, Imom Buxoriyning o'z asarlari bo'lmish "Sahihul Buxoriy", "Al-Adab al-Mufrad", shuningdek, Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusufning "Hadis va Hayot" turkumi, Idriss Shofiyning "Hadis ilmi tarixi" kabi tadqiqotlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida tarixiy-qiyosiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish va tekstologik tahlil metodlaridan foydalanilgan.

MUHOKAMA.

Imom Buxoriyning hayot yo'li va ilmga fidoiyligi

Imom Buxoriy (to'liq ismi Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil ibn Ibrohim al-Buxoriy) 810-yilda Buxoro shahrida tavallud topgan. Uning bolaligidanoq o'tkir zehn va kuchli xotira sohibi bo'lgani manbalarda keltiriladi. Ma'lumotlarga ko'ra, u hali o'n yoshga yetmay turib, minglab hadislarni yod olgan. Uning ilmiy safarlari o'sha davrning barcha yirik islom markazlarini (Makka, Madina, Shom, Misr, Bag'dod, Basra, Kufa) qamrab olgan. Imom Buxoriyning o'ziga xosligi shundaki, u eshitgan har bir hadisini shunchaki yozib olmas, balki o'sha hadisni aytgan roviyning (yetkazuvchining) shaxsi, axloqi va xotirasini chuqur o'rganar edi. Bu metod keyinchalik "Roviylar ilmi" (Ilm ar-rijol) rivojlanishiga asos bo'ldi.

"Sahihul Buxoriy" asarining o'ziga xosligi va ilmiy shartlari

Imom Buxoriyning eng buyuk hissasi — "Al-Jome' as-sahih" (Ishonchli to'plam) asaridir.

Bu asargacha yozilgan to'plamlarda (masalan, Imom Molikning "Muvatto'si yoki Ahmad ibn Hanbalning "Musnad")i sahih hadislar bilan birga boshqa turdagi hadislar ham mavjud edi.

Buxoriy esa faqat va faqat eng yuqori darajadagi sahih hadislarini to'plashni maqsad qildi.

Buxoriyning hadis qabul qilish shartlari ("Shurutul Buxoriy") islom olamidagi eng qat'iy shartlar hisoblanadi:

Muttasil isnod: Hadisni aytgan kishilar zanjiri uzilmay, to'payg'ambargacha yetib borishi shart. Ligo (Uchrashuv): Ikki roviy nafaqat bir zamonda yashagan bo'lishi, balki ularning yuzmayuz ko'rishgani isbotlanishi lozim (bu borada u hatto o'z shogirdi Imom Muslimdan ham qattiqroq talab qo'ygan). Adolat va Dabt: Roviya taqvodor, yolg'on gapirmaydigan va xotirasi juda kuchli bo'lishi shart. Roviylar tanqidi (Jarh va ta'dil) va "At-Tarix al-kabir" asari.

Imom Buxoriy hadisning matnidan ko'ra, ko'proq uning isnodiga (yetkazuvchilar zanjiriga) e'tibor qaratgan. U hadis ilmi tarixida birinchilardan bo'lib roviylarni tizimli ravishda tasniflab chiqdi. Uning "At-Tarix al-kabir" asari bu borada poydevor vazifasini o'taydi. Roviylar shaxsi tahlili: Buxoriy har bir roviyning qachon tug'ilgani, qayerda yashagani, kimlardan hadis eshitgani va uning xotirasi qanchalik ishonchli ekanini tekshirgan. Bu zamonaviy "biografik tahlil" uslubining ilk ko'rinishidir. Jarh va ta'dil (Tanqid va tasdiq): Olim roviylarni "islohotchi" nuqtai nazaridan baholagan. Agar biror roviy umrida bir marta yolg'on gapirgani aniqlansa, uning barcha hadislarini rad etilgan. Xotira (Dabt) nazorati: Buxoriy roviyning xotirasi yillar o'tishi bilan zaiflashgan-zaiflashmaganini ham hisobga olgan. Agar olim qariganda adashadigan bo'lib qolgan bo'lsa, u yoshlik davrida aytgan hadislarigina qabul qilingan. "Al-Jome' as-Sahih"ning tarkibiy tuzilishi va "Kitob al-ilm" bo'limi

Maqolamizning ushbu qismida shoh asarning ichki arxitekturasini tahlil qilamiz. "Sahihul Buxoriy" shunchaki hadislar to'plami emas, balki islom ensiklopediyasidir.

Boblar tasnifi: Asar 97 ta kitob (katta bo'lim) va 3450 ta bobdan iborat. Har bir bob sarlavhasi (tarjimatul bob) o'sha mavzudagi fiqhiy hukmni anglatadi. Masalan, "Ilm kitobi"da ilm olishning odobi, ustozga ehtirom va bilimning fazilati haqidagi hadislar tizimli joylashtirilgan.

Fiqhiy yondashuv: Islom ulamolari orasida "Buxoriyning fiqhi uning boblar sarlavhasidadir" degan ibora mashhur. Ya'ni, u hadisni shunday sarlavha ostiga qo'yganki, o'quvchi hadisdan qanday hukm chiqarishni darrov tushunadi.

Takrorlar hikmati: Ba'zan bitta hadis bir necha bobda takrorlanadi. Bu Buxoriyning o'sha hadisdan bir necha xil ma'no va hukm chiqarganidan dalolat beradi.

Imom Buxoriyning hadis yozishdagi ma'naviy holati

Maqolaning bu qismi o'quvchida hissiy va ma'naviy taassurot qoldirishga xizmat qiladi.

Manbalarda keltirilishicha, Imom Buxoriy "Sahih" asariga kiritayotgan har bir hadisdan oldin:

G'usl qilib, poklangan.

Ikki rakat namoz o'qigan.

Istixora qilib, o'sha hadisning sahihligiga qalbi to'la ishonch hosil qilgandan keyingina uni kitobga kiritgan. Bu jarayon 16 yil davom etgan. Bunday mas'uliyatli yondashuv asarning asrlar davomida Qur'ondan keyingi eng ishonchli manba sifatida e'tirof etilishiga sabab bo'lgan. Imom Buxoriyning axloqiy hadislar bo'yicha asari — "Al-Adab al-Mufrad" tahlili (Bu bo'lim jamiyatdagi odob-axloq masalalariga bag'ishlanadi).

Buxoriy maktabining shogirdlari (Termiziy, Muslim va boshqalar).

O'zbekiston zaminida Imom Buxoriy xotirasining e'zozlanishi (Bugungi kundagi ilmiy markazlar). "Al-Adab al-Mufrad" — Komil inson va yuksak axloq mezoni. Imom Buxoriyning hadis ilmiga qo'shgan hissasi faqatgina "Sahih" to'plami bilan cheklanib qolmaydi. U kishi jamiyat ma'naviyatini yuksaltirish maqsadida odob-axloqqa doir hadislarni alohida asarga jamlagan. Bu asar "Al-Adab al-Mufrad" (Yagona odoblar) deb nomlanadi.

Ijtimoiy munosabatlar tahlili: Ushbu asarda oila, ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatlar, qo'ni-qo'shnichilik haqlariga doir 1300 dan ortiq hadislar keltirilgan. Buxoriy bu yerda islomning axloqiy poydevorini ko'rsatib bergan.

Inson huquqlari va bag'rikenglik: Maqolada ta'kidlash joizki, Imom Buxoriy hadislar orqali inson qadri, yetimlar va muhtojlarga g'amxo'rlik qilish masalalarini ilmiy tizimga solgan.

Bu esa islom dinining naqadar insonparvar ekanini isbotlovchi muhim manbadir.

Tarbiyaviy ahamiyati: Mazkur asar bugungi kunda ham yosh avlod tarbiyasida, ularni milliy va diniy qadriyatlar ruhida voyaga yetkazishda asosiy qo'llanmalardan biri bo'lib xizmat qilmoqda.

Buxoriy maktabi va uning islom ilmiy muhitiga ta'siri

Imom Buxoriy o'zidan keyin ulkan ilmiy maktab va minglab shogirdlarni qoldirdi. Uning metodologiyasi butun islom olamidagi hadisshunoslik standartlarini belgilab berdi.

Shogirdlar silsilasi: Imom Buxoriydan ta'lim olganlar orasida mashhur muhaddislar — Imom Muslim ibn al-Hajjoj, Imom at-Termiziy, Imom an-Naso'iy kabi zotlar bor edi. Ular Buxoriy yaratgan "Sahihlik" an'anasini davom ettirib, o'zlarining "Sunan" va "Sahih" to'plamlarini yaratdilar.

Metodologiyaning tarqalishi: Imom Buxoriy asos solgan "Sanadni tekshirish" uslubi keyinchalik nafaqat hadis ilmida, balki tarixshunoslik, tilshunoslik va boshqa ijtimoiy fanlarda ham ma'lumotlarning ishonchliligini tekshirishda andoza bo'lib xizmat qildi.

Movarounnahr ilmiy nufuzi: Aynan Imom Buxoriy tufayli Markaziy Osiyo, xususan, Buxoro va Samarqand shaharlari islom olamining ma'rifat markazlariga aylandi. Butun dunyodan tolibi ilmlar bu zaminga oqib kela boshladi.

Imom Buxoriy merosi va zamonaviylik: O'zbekiston tajribasi

Bugungi kunda Imom Buxoriy merosini o'rganish O'zbekiston davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Bu qism maqolaning dolzarbligini oshiradi.

Xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi: Samarqandda Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazining tashkil etilishi olimning merosini chuqur o'rganish va jahonga targ'ib qilishda yangi davrni boshlab berdi.

Hadis ilmi maktabi: Mamlakatimizda Hadis ilmi maktabining faoliyat yuritishi, Imom Buxoriy asarlarini o'zbek tiliga sharhlari bilan tarjima qilinishi xalqimizning diniy-ma'rifiy saviyasini oshirishga xizmat qilmoqda.

"Jaholatga qarshi ma'rifat": Bugungi murakkab globallashuv davrida Imom Buxoriy to'plagan sahih hadislar turli yot g'oyalarga, ekstremizm va aqidaparastlikka qarshi eng kuchli ilmiy raddiya bo'lib xizmat qilmoqda. Zero, sahih hadis mo'tadillik va tinchlik ramzidir.

Imom Buxoriyning vafoti va ma'naviy vasiyati

Imom Buxoriyning hayoti faqat ilm bilan emas, balki yuksak matonat va iroda bilan ham yo'g'rilgan edi. Umrining oxirgi yillarida u tug'ilib o'sgan yurti Buxoroga qaytadi, biroq o'sha davrdagi siyosiy muhit va ba'zi hasadgo'ylarning fitnasi sababli Samarqand yaqinidagi Hartang qishlog'iga ko'chib o'tishga majbur bo'ladi.

Uning vafoti haqidagi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, hatto eng og'ir damlarda ham u ibodat va ilm bilan mashg'ul bo'lgan. Uning "Menga ozor berganlarni Allohga havola qildim" degan mazmundagi duosi, u zotning naqadar yuksak ma'naviy darajada bo'lganini ko'rsatadi. U 870-yilda vafot etdi va Hartangda dafn qilindi. Bugungi kunda bu joy ulkan ziyoratgoh va ma'rifat maskaniga aylangan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Imom Buxoriyning hadis ilmiga qo'shgan hissasi shunchaki ma'lumot to'plashdan iborat emas, balki butun boshli ilmiy metodologiyani yaratishdir.

Tadqiqotimiz natijasida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Metodologik inqilob: Imom Buxoriy "Sahih" tushunchasiga eng yuqori standartlarni kiritdi. Uning "Ligo" (roviylarning uchrashishi) sharti hadis ilmini matematika darajasidagi aniqlikka olib chiqdi.

Ma'naviy filtrlash: Olim hadislarni nafaqat aql bilan, balki qalb va ibodat bilan saraladi.

Har bir hadis uchun o'qilgan istixora namozi asarning ilohiy bir nur bilan yo'g'rilishiga sabab bo'ldi.

Tizimli tasnif: "Sahihul Buxoriy" asari islom huquqi (fiqh), tarixi va axloqining mukammal qomusi bo'lib xizmat qilmoqda. Undagi boblar sarlavhasi olimning naqadar teran mujtahid bo'lganini ko'rsatadi.

Milliy iftixor: Movarounnahr farzandining jahon tamadduniga qo'shgan bu hissasi bugungi O'zbekiston yoshlari uchun ilm-fan yo'lida yuksak namuna va ma'naviy poydevordir.

Imom Buxoriy merosi — bu o'tmish xotirasi emas, balki kelajakni qurish uchun xizmat qiladigan tirik va harakatdagi ilmdir. Uning sahih hadislari jamiyatda tinchlik, adolat va yuksak axloqni qaror toptirishda asosiy vosita bo'lib qolaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Maqolani rasmiylashtirishda quyidagi manbaalardan foydalanildi:

1. Imom Buxoriy. "Al-Jome' as-Sahih" (Sahihul Buxoriy). 1-4 jildlar. Toshkent, "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti.
2. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. "Hadis va Hayot" (Muqaddima). Toshkent, "Hilol-Nashr", 2010.
3. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. "Sunnii aqidalar". Toshkent, "Hilol-Nashr", 2015.
4. U. Turon. "Turkiy xalqlar mafkurasi". Toshkent, 2005.
5. A. Ochildiyev. "Dinshunoslik". Toshkent, "Toshkent islom universiteti" nashriyoti, 2013.
6. "Islomshunoslik ilmiy-tadqiqot markazi" materiallari. Toshkent, 2013.
7. Imom Buxoriy. "Al-Adab al-Mufrad" (Adab durdonalari). Toshkent, "Sharq", 1990.
8. Ibn Hajar al-Asqaloniy. "Fathul Boriy" (Sahihul Buxoriy sharhi). Qohira nashri.